

ROMAN BUDZINOWSKI

STATUS PRAWNY ROLNIKA JAKO PRZEDSIĘBIORCY (ZAGADNIENIA WYBRANE)

1. Dominującą formą gospodarowania w polskim rolnictwie są gospodarstwa rolne prowadzone przez rolników. Stanowią one zbiorowość bardzo zróżnicowaną pod względem obszaru, zasobu siły roboczej, potencjału produkcyjnego, stopnia powiązania z rynkiem itd. Część z nich odpowiada ekonomicznemu pojęciu przedsiębiorstwa rolnego, a prowadzący je rolnicy mogą być traktowani jako przedsiębiorcy w sensie ekonomicznym, to jest ci, którzy dysponują kapitałem i ponoszą ryzyko działalności gospodarczej. Nadto wśród gospodarstw rolnych są i takie, nowoczesnie zorganizowane, w których rolnicy sprzedają produkty rolne nie tylko pośrednikowi handlowemu, ale sami zajmują się przetwórstwem wytworzonych przez siebie produktów (lub w tym celu także nabytych) oraz ich wprowadzeniem na rynek.

W literaturze omawiane tu zagadnienie było poruszane niejako na marginesie rozważań dotyczących innych kwestii, zwłaszcza pojęcia gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa rolnego¹, czy ujęcia gospodarstwa rolnego w kodeksie handlowym². Warto odnotować głosy, sformułowane wprawdzie na tle nieobowiązującego dziś stanu prawnego, że działalność wytwórcza w rolnictwie może być kwalifikowana jako działalność gospodarcza, a prowadzący ją rolnik może zyskać miano podmiotu gospodarczego (co w pewnym uproszczeniu odpowiadałoby dzisiejszemu pojęciu przedsiębiorcy)³. Brakuje natomiast – w świetle obowiązującego ustawodawstwa – „frontalnego” ujęcia problemu i podjęcia próby określenia statusu rolnika jako przedsiębiorcy. Samo zaś stwierdzenie, że przepisów nowej ustawy Prawo działalności gospodarczej⁴, nie stosuje się do działalności wytwórczej w rolnictwie, nie zamyka tematu. Nie można bowiem podzielić zapatrywania, że wyłącza ono możliwość kwalifikacji rolnika jako przedsiębiorcy.

Podjęcie rozważań dotyczących statusu prawnego rolnika jako przedsiębiorcy uzasadniają istotne względy zarówno teoretyczne, jak i praktyczne.

Gdy chodzi o te pierwsze, należy podkreślić, że poruszana tu tematyka łączy się z podstawowymi dla prawa rolnego pojęciami gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa rolnego, a zatem rozważania w tym zakresie mogą służyć

¹ Zob. zwłaszcza, S. Prutis, *Pozycja prawna państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej (Ewolucja rozwiązań)*, Białystok 1987, s. 58 i n.; R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992, s. 92 i n.

² Zob. np. A. Lichorowicz, *Gospodarstwo rolne a kodeks handlowy*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1998, nr 7 - 8; D. Łoboz, *W sprawie pojęcia gospodarstwa rolnego w prawie handlowym*, „Studia Iuridica Agraria” 2000, tom I.

³ Tak na tle ustawy o działalności gospodarczej z dnia 23 grudnia 1988 r. (Dz. U. Nr 41, poz. 324 z późn. zm.) np. R. Budzinowski, *ibidem*, s. 111.

⁴ Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej, Dz. U. Nr 101, poz. 1178 z późn. zm.

nowoczesnemu ujęciu tej gałęzi prawa. Dostarczają one także argumentów – na tle rozszerzania się pojęcia działalności rolniczej w regulacji prawnej – do obrony twierdzenia o ekspansji przedmiotu prawa rolnego. Wreszcie swoistości statusu prawnego rolnika-przedsiębiorcy względem statusu prawnego przedsiębiorców występujących w innych dziedzinach gospodarki mogą być wykorzystane do wykazania odrębności prawa rolnego od prawa handlowego czy gospodarczego.

Z kolei, gdy chodzi o względy praktyczne, niewątpliwie ewolucja od rolnika do przedsiębiorcy wyraża pożądany w warunkach gospodarki rynkowej kierunek kształtowania aktywności zawodowej osób prowadzących gospodarstwa rolne. Właśnie w okresie globalizacji gospodarki i komercjalizacji rolnictwa należy wzmacniać pozycję rolnika jako przedsiębiorcy, uwzględniając swoistości jego statusu wynikające z rodzaju prowadzonej działalności polegającej na wykorzystywaniu sił przyrody i z właściwego dla tej działalności ryzyka biologicznego. Powinno to znaleźć wyraz w stwarzaniu dla tej kategorii przedsiębiorców pewnych udogodnień czy ułatwień w obrocie gospodarczym.

Z powyższych względów kształtowanie statusu rolnika jako przedsiębiorcy należy zaliczyć do istotnych kwestii polityki rolnej, a badania w tym zakresie – do ważnych zagadnień nauki o prawie rolnym. Problematyka przedsiębiorcy rolnego jest często poruszana w literaturze państw o ugruntowanej gospodarce rynkowej, a zwłaszcza w doktrynie włoskiej⁵.

Podejmując rozważania, warto już na wstępie sformułować pewne założenia o charakterze wyjściowym, istotne dla ujęcia problematyki niniejszego opracowania.

Po pierwsze, nie jest łatwo określić status rolnika w ramach jednolitego modelu i to z wielu względów. Już samo zjawisko społeczno-ekonomiczne jest bardzo złożone. Osoba prowadząca działalność rolniczą może wykonywać różne czynności, stopień jej powiązania z gospodarstwem rolnym nie zawsze jest jednakowy, a gospodarstwo stanowi kategorię niezwykle zróżnicowaną. Zauważyć także trzeba złożoność ról prowadzącego gospodarstwo rolne. Rolnik pełni nie tylko rolę produkcyjną (gospodarczą), ale także społeczną, ekologiczną (strażnika ochrony przyrody) oraz terytorialną (ma swój udział w rozwoju obszarów wiejskich). Regulacja prawna natomiast dotyczy niektórych aspektów zjawiska społeczno-ekonomicznego i to w niejednakowym stopniu.

Po drugie, odniesienie rozważań do rolnika jako przedsiębiorcy jest wprawdzie konkretyzacją ogólnego zagadnienia „osoba fizyczna jako przedsiębiorca”⁶, ale zakłada skupienie uwagi na problematyce prawnorolnej. Nie oznacza to jednak ograniczenia rozważań tylko do tych regulacji, które zaliczane są do prawa rolnego. Oczywiście bowiem dla prawnika-agrysty jest wskazanie metodologiczne, że podziały prawa na gałęzie nie określają granic poszukiwań badawczych. Granice te wynikają z przedmiotu i celu

⁵ Zob. na przykład: K. Kroeschell, *Der Landwirt als Unternehmer – ein neues Rechtsproblem*, w: *Neue Unternehmensformen in der Landwirtschaft*, Frankfurt a. Main 1967; F. P. Traisci, *La nozione di imprenditore agricolo negli ordinamenti italiano, tedesco e francese: note comparative*, „Nuovo Diritto Agrario” 1990, nr 4, s. 391 (i powołaną tam literaturę); A. Germanò, *L'impresa agricola*, „Diritto e Giurisprudenza Agraria e dell'Ambiente” 2001, nr 9 - 10, s. 505 i n.

⁶ Zob. rozważania A. Biercia, *Osoba fizyczna jako przedsiębiorca*, „Studia Prawnicze” 1998, nr 4, s. 5 i n.

badania. W badaniach należy zatem dostrzegać i uwzględniać tzw. aspekt rolny regulacji prawnych należących do innych dziedzin prawa.

Po trzecie, w niniejszych rozważaniach nie przeciwstawia się obu, wymienionych w tytule, kategorii prawnych, mimo że odnoszą się one – patrząc z punktu widzenia genezy – do różnych dziedzin aktywności zawodowej człowieka. „Rolnik” jest terminem właściwym dla rolnictwa. Jego ukształtowanie jest wynikiem długiej ewolucji, przejścia od stylu życia (od chłopca) do działalności zawodowej⁷. Ta kategoria pozostaje w obszarze zainteresowania prawa rolnego. Z kolei termin „przedsiębiorca” łączy się z innymi dziedzinami działalności zawodowej i należy (wraz ze związanymi z nim pojęciami, jak przedsiębiorstwo, prowadzenie przedsiębiorstwa) do podstawowych pojęć prawa handlowego (gospodarczego).

Celem niniejszych rozważań jest podjęcie próby określenia – na tle rozwoju ustawodawstwa – statusu prawnego rolnika jako przedsiębiorcy, dokonanie oceny regulacji prawnych, które ten status determinują oraz zarysowanie przynajmniej kierunków zmian legislacyjnych. Chodzi tu o wzmocnienie pozycji rolnika-przedsiębiorcy, a więc dostosowanie jego statusu do warunków funkcjonowania rolnictwa w warunkach globalizacji gospodarki i komercjalizacji tego działu wytwórczości. Punktem wyjścia do szczegółowej analizy będzie charakterystyka pojęć rolnika i przedsiębiorcy w ujęciu prawnym oraz przedstawienie kategorii przedsiębiorcy rolnego w prawie włoskim.

2. Samo pojęcie rolnika nie jest jednakowo rozumiane. W regulacji prawnej jego treść przeszła pewną ewolucję⁸. Dla potrzeb niniejszych rozważań należy sięgnąć do definicji zawartej w ustawie z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników⁹. Według art. 6 pkt 1 tej ustawy za rolnika uważa się „osobę fizyczną prowadzącą na własny rachunek działalność rolniczą jako posiadacz (samoistny lub zależny) gospodarstwa rolnego”. Rolnikiem zatem jest osoba fizyczna:

- a) prowadząca działalność rolniczą na własny rachunek. Ta działalność obejmuje produkcję roślinną i zwierzęcą, w tym także produkcję ogrodniczą, sadowniczą, pszczelarską, rybną i leśną (art. 6 pkt 3 ustawy). Takie określenie eksponuje działalność rolniczą „z natury”, mającą charakter działalności wytwórczej. Pozwala to określić status rolnika jako producenta (wytwórcy), a nie jako pośrednika w wymianie określonych dóbr. Z kolei określenie „na własny rachunek” wskazuje osobę ponoszącą ryzyko tej działalności. Różni ono status rolnika od statusu domownika, czy osoby zatrudnionej w gospodarstwie rolnym na podstawie umowy o pracę;
- b) prowadząca działalność rolniczą jako posiadacz gospodarstwa rolnego. Związek tej działalności z rolniczą jednostką wytwórczą jest kolejnym elementem determinującym status osoby fizycznej jako rolnika. Pozwala on odróżnić status rolnika od statusu osoby wytwarzającej produkty rolne jako np. użytkownik pracowniczego ogrodu działkowego. Skoro gospodarstwo rolne

⁷ O ewolucji „od chłopca do rolnika” oraz kształtowaniu się zawodu rolnika zob. np. B. Gałęski, *Zawód jako kategoria socjologiczna. Tworzenie się zawodu rolnika*, „Studia Socjologiczne” 1963, nr 3, s. 47 i n.

⁸ Bliżej R. Budzinowski, *ibidem*, s. 125.

⁹ Tekst jednolity z 1998 r. Dz. U. Nr 7, poz. 25 z późn. zm.

w świetle wymienionej wyżej ustawy rozumiane jest bardzo szeroko, to przymiot rolnika nie jest uzależniony od tego, czy w skład rolniczej jednostki wytwórczej wchodzi grunty rolne. Szczególnie ważne jest podkreślenie, że omawiana tu kwalifikacja podmiotu nie jest związana z określonym tytułem korzystania z rzeczy zorganizowanych w gospodarstwo rolne. Dlatego status rolnika nie musi pokrywać się ze statusem właściciela.

Z kolei przedsiębiorcą według ustawy Prawo działalności gospodarczej jest osoba fizyczna, osoba prawna oraz niemająca osobowości prawnej spółka prawa handlowego, która zawodowo, we własnym imieniu podejmuje i wykonuje działalność gospodarczą (art. 2 ust. 2 ustawy). Działalnością gospodarczą jest natomiast zarobkowa działalność, między innymi, wytwórcza, handlowa, budowlana i usługowa wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły (art. 2 ust. 1 ustawy). Tu warto natomiast zaznaczyć, że za zarobkową uważa się taką działalność, która zmierza do osiągnięcia zysku, co nie znaczy, że zysk ma być osiągnięty¹⁰.

Nie ma potrzeby przeprowadzenia szczegółowych rozważań, by uznać, że działalność rolnicza może być kwalifikowana jako działalność gospodarcza, jeśli jest działalnością zarobkową (a więc niewykonywaną wyłącznie dla zaspokojenia własnych potrzeb¹¹). Jest to ponadto działalność wytwórcza, która niejako z natury rzeczy wykonywana jest w sposób zorganizowany i ciągły. Rolnik zaś taką działalność prowadzi zawodowo i we własnym imieniu. Może być on zatem – spełniając wymienione przesłanki – traktowany jako przedsiębiorca. Jednakże, jak już zauważono na wstępie, przepisów ustawy Prawo działalności gospodarczej nie stosuje się do działalności wytwórczej w rolnictwie ani do tzw. agroturystyki.

Dlatego uzasadnienia dla prawnej kwalifikacji statusu rolnika jako przedsiębiorcy należy poszukiwać w innych aktach prawnych. Przed dokonaniem przeglądu regulacji prawnych w tym zakresie celowe będzie sięgnięcie do pojęcia przedsiębiorcy rolnego we włoskim kodeksie cywilnym.

Otóż włoski kodeks cywilny zna ogólne pojęcie przedsiębiorcy, ale także operuje szczególnym pojęciem przedsiębiorcy rolnego. Według art. 2082 k.c. przedsiębiorcą jest ten, kto prowadzi zawodową działalność gospodarczą zorganizowaną w celu produkcji lub wymiany dóbr lub usług. Natomiast przedsiębiorcą rolnym jest taki przedsiębiorca, który – zgodnie z art. 2135 k.c. – prowadzi działalność rolniczą. To właśnie rodzaj prowadzonej działalności stanowi podstawę wyodrębnienia tej kategorii przedsiębiorców. Za rolnicze uważało się, według oryginalnego brzmienia powołanego przepisu, uprawę gruntu, gospodarkę leśną i hodowlę zwierząt (czyli tzw. działalności rolnicze z natury). Ponadto do rolniczych były zaliczane działalności powiązane, polegające na przetwarzaniu lub sprzedaży produktów rolnych, jeśli wchodziły one w zakres normalnego wykonywania rolnictwa. Są to już działalności o innej naturze (przemysłowej lub handlowej), które ustawodawca włoski uznawał za rolnicze z uwagi na ich związek (podmiotowy i przedmiotowy) z działalnością rolniczą z natury.

¹⁰ Tak K. Stoga, w: J. Sommer, K. Stoga, R. Potrzebszcz, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 17.

¹¹ Por. C. Kosikowski, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 18.

Doktryna oraz orzecznictwo wyjaśniło wiele wątpliwości powstałych na tle powołanego pojęcia; nie dało się jednak rozstrzygnąć wszystkich problemów¹². Pojawiały się także głosy, że jego treść nie przystaje do współczesnej rzeczywistości gospodarczej. Kwestie te starała się rozwiązać nowelizacja art. 2135 k.c. dekretem z 18 maja 2001 r. nr 228. Ustawodawca wprowadził nową treść pojęcia przedsiębiorcy rolnego i inaczej niż dotychczas określił zarówno działalności rolnicze z natury, jak i działalności powiązane.

Według nowego brzmienia art. 2135 k.c. działalnościami rolniczymi z natury są: uprawa gruntu, gospodarka leśna i hodowla zwierząt. Rozumie się przez nie działalności ukierunkowane na pieczę (*cura*) i rozwój cyklu biologicznego albo jednej z faz koniecznych tego cyklu o charakterze roślinnym lub zwierzęcym, które wykorzystują lub mogą wykorzystywać grunt, las albo wody słodkie, słonawe lub morskie. Nie ulega już wątpliwości, że każda z wymienionych działalności z osobna jest działalnością rolniczą. Odwołanie się do cyklu biologicznego jako kryterium wyróżnienia tych działalności jest nawiązaniem do A. Carrozzy koncepcji cyklu rolno-biologicznego (tzw. *agrarietà*)¹³, ale też do wcześniejszej regulacji francuskiej (o czym dalej).

Z kolei przez działalności powiązane, wykonywane przez tego samego przedsiębiorcę, rozumie się w każdym razie działalności polegające na mieszaniu, przechowywaniu, przetwarzaniu, komercjalizacji i podnoszeniu wartości, odnoszone do produktów otrzymanych w większości z uprawy gruntu, lasu lub hodowli zwierząt. Pojęcie działalności powiązanych obejmuje również działalność ukierunkowaną na dostarczanie dóbr lub świadczenie usług przy wykorzystaniu w większości urządzeń lub zasobów gospodarstwa, które są normalnie stosowane do wykonywania działalności rolniczej, a także działalności polegające na podnoszeniu wartości obszaru i dziedzictwa wiejskiego oraz leśnego lub też na przyjmowaniu osób i gościnności.

Jak widać, zakres działalności powiązanych uległ znacznemu rozszerzeniu. Również te działalności, tak jak i działalność rolnicza z natury, muszą być ukierunkowane na potrzeby rynku. Wprawdzie ich charakter – sam przez się – jest inny, ale poprzez właśnie owo powiązanie z działalnością rolniczą z natury (działalnością podstawową) podlegają one reżimowi „rolnemu”. Przesłanką kwalifikacji jakiejś działalności jako powiązanej jest spełnienie kryterium podmiotowego i przedmiotowego. To pierwsze polega na tym, że ten sam podmiot powinien prowadzić działalność podstawową oraz działalność powiązaną. To drugie natomiast znajduje wyraz w tym, że działalność powiązana musi być włączona w struktury organizacyjne służące do prowadzenia działalności podstawowej. Jeśli powiązanie podmiotowe lub przedmiotowe nie występuje, to dana działalność będzie zaliczona do czynności prawa handlowego¹⁴.

Nowa treść art. 2135 k.c. bardziej precyzyjnie określa zarówno pojęcia działalności rolniczych z natury, jak i działalności powiązanych. Widoczne jest wyraźne rynkowe ukierunkowanie działalności, a jednocześnie wzmoc-

¹² Blżej A. Germanò, *L'impresa agricola*, s. 504 - 505.

¹³ Zob. zwłaszcza A. Carrozza, *Problemi generali e profili di qualificazione del diritto agrario*, I, Milano 1975, s. 59 i n.

¹⁴ Por. A. Germanò, *ibidem*, s. 510.

nienie pozycji podmiotu prowadzącego tę działalność jako przedsiębiorcy. Warto podkreślić, że status przedsiębiorcy nie jest uzależniony ani od obszaru gospodarstwa, ani od jego potencjału ekonomicznego.

Dodać natomiast należy, że ustawodawca włoski przewidział wiele ulg i złagodzeń reżimu prawnego dotyczącego przedsiębiorstwa rolnego (i przedsiębiorcy rolnego) w porównaniu z przedsiębiorstwami handlowymi¹⁵. Niektóre z nich już nie obowiązują bądź nie są stosowane. Dla przykładu, przedsiębiorstwo rolne podlega też rejestracji oraz prowadzi dokumentację księgową z uwagi na potrzebę rozliczenia podatku VAT, a także dostęp do unijnych form pomocy. Coraz bardziej krytykowane jest niepodleganie procedurze upadłościowej. Nadal pozostały liczne odrębności dotyczące kwestii podatkowych, ubezpieczeniowych, w zakresie ochrony gleb, konkurencji itd. To łagodniejsze traktowanie przedsiębiorstwa rolnego jest wyrazem świadomości jego słabości, związanej zwłaszcza z przyrodniczym charakterem wytwarzania. Ulgi czy ułatwienia mają te słabości przynajmniej ograniczyć i zapewnić przedsiębiorstwu rolnemu bardziej równorzędną pozycję względem przedsiębiorstw z innych działów gospodarki¹⁶.

Dla porównania celowe też będzie przytoczenie, wspomnianego wcześniej, pojęcia działalności rolniczej w prawie francuskim. Ustawą z 30 grudnia 1988 r. o adaptacji gospodarstw rolnych do nowych warunków ekonomicznych i socjalnych¹⁷ ustawodawca francuski uznał za rolnicze te wszystkie działalności, które są właściwe dla kontroli i rozwoju cyklu biologicznego o charakterze roślinnym albo zwierzęcym, obejmujące jeden lub więcej etapów koniecznych do rozwoju tego cyklu, a także działalności wykonywane przez producenta rolnego, stanowiące przedłużenie aktu produkcji albo mające w każdym razie oparcie w gospodarstwie¹⁸. Zatem obok działalności rolniczej podstawowej (wyróżnionej ze względu na istnienie cyklu biologicznego) w ramach działalności rolniczej zawiera się także działalność rolnicza drugorzędna, obejmująca przetwarzanie produktów rolnych otrzymywanych z uprawy roślin lub hodowli zwierząt, a także sprzedaż tych produktów, jak również tzw. agroturystykę. Jest to więc działalność rozumiana bardzo szeroko, ale mająca – według wspomnianej ustawy – charakter cywilny.

3. Jak na tle powyższych wywodów rysuje się status prawny rolnika jako przedsiębiorcy w prawie polskim? Wprawdzie polskie rozwiązania w tej materii przeszły ewolucję, ale u ich podstaw i dziś jeszcze leży – jak można sądzić – jedno z założeń Prawa przemysłowego z 1927 r., według którego za przemysł nie uważa się m.in. rolnictwa, ogrodnictwa i sadownictwa¹⁹. To odróżnienie rolnictwa od innych dziedzin aktywności zawodowej człowieka występowało także w późniejszym ustawodawstwie. Znajduje ono także wyraz w obowiązującym prawie. Omawiając zatem proces kształ-

¹⁵ Wymienia je A. Lichorowicz, *Gospodarstwo rolne*, s. 15.

¹⁶ Tak A. Germanò, *ibidem*, s. 522.

¹⁷ J.O. z 31 grudnia 1988 r., s. 16741.

¹⁸ Blížej B. Berry, *Attività agricole e diritto civile (L'abbandono del criterio fondiario nella definizione legale di agricoltura)*, „Rivista di Diritto Agrario” 1992, nr 4, s. 525 i n.; I. Couturier, *Remarques d'actualité sur la définition de l'activité agricole*, „Revue du Droit Rural” 1997, nr 249, s. 15 i n.

¹⁹ Zob. art. 2 rozp. z 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym, Dz. U. Nr 23, poz. 468 z późn. zm.

towania się statusu prawnego rolnika jako przedsiębiorcy (rolnego), warto prześledzić postanowienia trzech aktów prawnych, podstawowych z punktu widzenia niniejszych rozważań, tj. kodeksu handlowego z 1934 r., ustawy o działalności gospodarczej z 1988 r. oraz ustawy Prawo działalności gospodarczej z 1999 r.

Jak wiadomo, kodeks handlowy nie uważał gospodarstwa rolnego za przedsiębiorstwo zarobkowe. Dlatego prowadzący je nie był – w świetle tego aktu – kupcem, mimo że prowadził to gospodarstwo we własnym imieniu i sprzedawał produkty rolne na rynku. Jednakże dla pewnej grupy gospodarstw rolnych został uczyniony wyjątek. Mianowicie, gospodarstwa rolne prowadzone w większym rozmiarze²⁰ mogły podlegać przepisom kodeksu handlowego. Prowadzący takie gospodarstwo rolne mógł bowiem być na własne żądanie wpisany do rejestru handlowego i przez wpis stawał się kupcem rejestrowym. Również na własne żądanie, poprzez wykreślenie z rejestru, ten status tracił. Jak widać, kodeks handlowy, dostrzegając różnice między rolnictwem a handlem, dopuścił możliwość działania rolnika w formach prawa handlowego²¹. Można więc powiedzieć ogólnie, że jego status odpowiadałby współczesnemu pojmowaniu przedsiębiorcy.

Po uchyleniu w 1965 r. kodeksu handlowego (z wyłączeniem przepisów dotyczących określonych spółek)²² przez przepisy wprowadzające kodeks cywilny podnoszone tu kwestie zostały pozbawione podstawy prawnej. Problem natomiast, czy mimo uchylenia art. 7 § 2 k.h. utraciły moc przepisy wykonawcze określające pojęcie gospodarstwa prowadzonego w większym rozmiarze, ma dziś znaczenie historyczne. Ważniejsze będzie podkreślenie, że rolnik mógł prowadzić działalność rolniczą, korzystając z formy spółki cywilnej czy spółek osobowych (zwłaszcza spółki jawnej oraz spółki komandytowej przywróconej w 1991 r.) Kodeksu handlowego.

Inaczej było traktowane prowadzenie działalności rolniczej w ustawie o działalności gospodarczej z 1988 r. Ustawa ta – co do zasady – uznawała prowadzenie działalności wytwórczej w rolnictwie za działalność gospodarczą, jeżeli ta działalność była prowadzona w celach zarobkowych i na własny rachunek. Jednocześnie podmiot prowadzący tę działalność uzyskiwał miano podmiotu gospodarczego. Jednakże, mając zapewne na uwadze różnice między rolnictwem a innymi sferami aktywności zawodowej, ustawodawca zwolnił z obowiązku zgłaszania do ewidencji podjęcie działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, ogrodnictwa oraz sadownictwa. Nie było też wymagane zgłoszenie co do prowadzenia tzw. ubocznego zajęcia zarobkowego, obejmującego m.in. czynności handlowe polegające na sprzedaży nieprzetworzonych produktów rolnych. To zwolnienie nie obejmowało wszak działalności przetwórczej i handlu produktami rolnymi²³.

²⁰ Pojęcie to zostało zdefiniowane w rozp. Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z 22 sierpnia 1934 r. w sprawie określenia, jakie gospodarstwa rolne uważa się za prowadzone w większym rozmiarze, Dz. U. Nr 79, poz. 740.

²¹ Zob. też przepisy dotyczące spółki jawnej i komandytowej. Co do oceny tej regulacji bliżej A. Lichorowicz, *Gospodarstwo rolne*, s. 18 - 20.

²² Art. VI ustawy z 23 kwietnia Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 16, poz. 94 z późn. zm.

²³ Zob. A. Lichorowicz, *ibidem*, s. 22.

Jak już wcześniej powiedziano, ustawy Prawo działalności gospodarczej nie stosuje się do działalności wytwórczej w rolnictwie ani do tzw. agroturystryki. To wyłączenie można wytłumaczyć nawiązaniem przez ustawodawcę do tradycyjnych rozwiązań wspomnianego Prawa przemysłowego, widocznym już na etapie legislacyjnych prac przygotowawczych²⁴, a także określeniem przedmiotu regulacji w art. 1 omawianej ustawy. Pierwsze projekty zmierzały do stworzenia ram prawnych dla funkcjonowania przemysłu, handlu i usług, a zatem nie obejmowały rolnictwa. W kolejnych zaś projektach zmiernano też do wskazania zadań organów administracji publicznej w zakresie działalności gospodarczej. Zatem wyłączenie stosowania przepisów ustawy do działalności wytwórczej w rolnictwie jest zrozumiałe, zwłaszcza że zadania organów administracji publicznej w stosunku do rolnictwa określają inne akty prawne.

Jednakże nie do obrony byłoby twierdzenie, że działalność wytwórcza w rolnictwie nie może być, wskutek wspomnianego wyłączenia, traktowana jako działalność gospodarcza, a prowadzący tę działalność rolnik nie może być kwalifikowany jako przedsiębiorca. Taka wykładnia bowiem prowadziłaby do sprzeczności między tą regulacją, a rozwiązaniami zawartymi w innych aktach prawnych. W ich świetle działalność wytwórcza w rolnictwie jest traktowana tak, jak działalność gospodarcza, a nawet ujmowana w ramach kategorii działalności gospodarczej, choć z odstępstwami od ogólnych reguł. Wreszcie sam rolnik, w sposób pośredni albo nawet wprost, uznawany jest za jest przedsiębiorcą. Oto ilustracja powyższych spostrzeżeń.

Według art. 2 ust. 1 oraz ust. 2 ustawy z 9 września 1994 r. o rachunkowości²⁵ także rolnik jest objęty obowiązkiem prowadzenia rachunkowości, jeżeli przychody z gospodarstwa przekroczą określoną wysokość. Ponadto możliwe jest dobrowolne poddanie się reżimowi prowadzenia rachunkowości, jeżeli te dochody są niższe. Nowelizacja ustawy z 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, dokonana w 2000 r., objęła podatkiem VAT także dostarczanie produktów rolnych w ramach umowy kontraktacji, w czym można upatrywać przejaw zbliżenia prawnego statusu działalności rolniczej do innej działalności zarobkowej²⁶. Jako działalność gospodarczą zdaje się traktować art. 479² k.p.c. prowadzoną przez indywidualnego rolnika działalność wytwórczą, dotyczącą produkcji roślinnej, zwierzęcej, ogrodnictwa i sadownictwa, aczkolwiek sprawy, w których taki rolnik jest stroną, wyłącza z postępowania w sprawach gospodarczych²⁷.

Pośrednio o kwalifikowaniu rolnika jako przedsiębiorcy świadczy treść art. 5 ust. 1 pkt 5 ustawy z 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych²⁸, który obok producentów rolnych wymienia także innych przedsiębiorców, na potrzeby których izby rolnicze gromadzą, przetwarzają i przekazują informa-

²⁴ Co do prac nad projektami ustawy zob. zwłaszcza T. Rabska, *Zadania administracji publicznej w działalności gospodarczej (problem zakresu obowiązywania Prawa działalności gospodarczej)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, nr 2, s. 142 - 143. Por. także J. Sommer, K. Stoga, R. Potrzyszcz, *Prawo działalności gospodarczej*, s. 26.

²⁵ Tekst jednolity Dz. U. 2002, Nr 76, poz. 696.

²⁶ Art. 2 ust. 3 pkt 3c tej ustawy wprowadzony ustawą z dnia 20 lipca 2000 r., Dz. U. Nr 68, poz. 805.

²⁷ W brzmieniu ustalonym przez art. 16 pkt 4 ustawy z 20 sierpnia 1997 r., przepisy wprowadzające ustawę o Krajowym Rejestrze Sądowym, Dz. U. Nr 121, poz. 770.

²⁸ Dz. U. 1996, Nr 1, poz. 3 z późn. zm. (w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 21 czerwca 1997 r., Dz. U. Nr 81, poz. 875).

cje gospodarcze. Wreszcie ustawa z dnia 30 marca 2001 r. o rolniczych badaniach rynkowych²⁹ jako przedsiębiorców wymienia nie tylko przedsiębiorców w rozumieniu Prawa działalności gospodarczej, ale także osoby fizyczne i prawne prowadzące działalność wytwórczą w rolnictwie w zakresie upraw rolnych oraz chowu, hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa oraz rybactwa śródlądowego. Wspomniana ustawa zatem w sposób wyraźny pozwala na traktowanie rolnika jako przedsiębiorcy.

4. Przeprowadzone rozważania wystarczająco uzasadniają twierdzenie o możliwości ujmowania – w świetle obowiązującego ustawodawstwa – statusu prawnego rolnika jako przedsiębiorcy. Wprawdzie w polskim ustawodawstwie nie występuje odrębne pojęcie „przedsiębiorcy rolnego”, ale „rolne” aspekty powyższej kwalifikacji są widoczne. Za mankament istniejących rozwiązań prawnych należy uznać fakt, że do wspomnianej konkluzji dochodzi się niejako „okrężną drogą”, a to ze względu na brak regulacji o charakterze ogólnym³⁰, zasadniczych dla rolnictwa. Cechą zaś obowiązujących aktów prawnych w rozważanym tu zakresie jest rozproszenie i fragmentaryczność ujęć.

Rodzi się także pytanie o konsekwencje kwalifikacji rolnika jako przedsiębiorcy: czy tak wyróżniona grupa podmiotów korzysta z pewnych udogodnień czy ułatwień w obrocie gospodarczym? Odpowiedź nie jest jednoznaczna. W gruncie rzeczy rolnicy-przedsiębiorcy działają w ramach uniwersalnych form prawnych. Mogą działalność rolniczą prowadzić „indywidualnie”, ale mogą również skorzystać z formy spółki jawnej i komandytowej. Do działalności wytwórczej w rolnictwie nie stosuje się – jak powiedziano wcześniej – przepisów Prawa działalności gospodarczej. Regulacja tej pierwszej jest w zasadzie odrębna, chociaż da się wymienić także przypadki traktowania działalności wytwórczej w omawianym dziale gospodarki tak, jak i działalności gospodarczej w innych dziedzinach. Przytoczone wyżej przykłady, uzasadniające to twierdzenie, nie mają oczywiście charakteru wyczerpującego.

Sformułowana ocena uprawnia do wysunięcia przynajmniej kilku postulatów co do kształtowania statusu prawnego rolnika jako przedsiębiorcy.

Przede wszystkim celowe wydaje się wyraźne określenie, w sposób całościowy, kwalifikacji prawnej rolnika jako przedsiębiorcy. Patrząc zaś na działalność rolniczą w szerszej perspektywie, uzasadnione zdaje się wprowadzenie do naszego porządku prawnego pojęcia przedsiębiorcy rolnego. O użyteczności takiej kategorii dla obrotu gospodarczego świadczą doświadczenia włoskie. Mogłaby ona zostać zawarta w ewentualnej ustawie określającej kierunki rozwoju naszego rolnictwa, na wzór francuskich ustaw o orientacji, czy włoskiej ustawy z 2001 r., na podstawie której Rząd wydał m.in. wspomniany wyżej dekret zawierający przepisy dotyczące orientacji i modernizacji rolnictwa. Potrzeba wydania takiej ustawy „kierunkowej” nie powinna ulegać wątpliwości. Do rozważenia zaś jest kwestia, czy status przedsiębiorcy przypisać tylko podmiotom prowadzącym gospodarstwo rolne

²⁹ Dz. U. Nr 42, poz. 471 (art. 2 pkt 3). Tak również ustawa z 5 lipca 2001 r. o cenach (art. 3 ust. 1 pkt 8), Dz. U. Nr 97, poz. 1050.

³⁰ Ogólna kwalifikacja rolnika jako przedsiębiorcy będzie – jak można sądzić – dopuszczalna w świetle projektowanego wprowadzenia do kodeksu cywilnego pojęcia przedsiębiorcy.

w większym rozmiarze (określając to pojęcie), czy każdemu rolnikowi produkującemu na rynek. Wydaje się, że nie należy zbytnio ograniczać proponowaną kwalifikację, mając na uwadze obecną strukturę polskiego rolnictwa.

Skoro wyróżnikiem przedsiębiorcy rolnego jest rodzaj prowadzonej działalności, uzasadnione wydaje się zdefiniowanie w sposób nowoczesny działalności rolniczej. Pojęcie to powinno być ujmowane szerzej niż obecnie i obejmować nie tylko tzw. działalności rolnicze z natury, ale także działalności z nimi powiązane. Dobrymi przykładami uregulowania tej kwestii są – omówione w artykule – rozwiązania francuskie, a zwłaszcza włoskie. Warto zaś podkreślić, że takie szersze ujmowanie działalności rolniczej wzmocni status rolnika jako przedsiębiorcy przy założeniu, że z tym statusem będą łączyć się pewne udogodnienia czy ułatwienia w obrocie gospodarczym. Na uwagę zasługuje znany już w polskiej nauce prawa rolnego postulat wprowadzenia specjalnych spółek rolnych, występujących – na przykład – w ustawodawstwie belgijskim, a szczególnie francuskim. Ze szczegółowych propozycji warto powtórzyć sugestie rozszerzenia dostępu rolników-przedsiębiorców do sądownictwa gospodarczego³¹.

Na koniec wypada zauważyć, że ewolucja od rolnika do przedsiębiorcy (rolnego) nie jest wyłącznie kwestią odpowiedniego kształtowania regulacji prawnych. Determinowana jest ona wszakże przez ekonomiczne warunki prowadzenia działalności rolniczej, które powinny ten proces wspierać. Niedostatki regulacji prawnych zaś są nie tylko konsekwencją pewnych zaszczości, ale również skutkiem braku całościowego programu polityki rolnej i jasnej wizji rozwoju rolnictwa. W każdym zaś razie, kształtując status rolnika jako przedsiębiorcy, należy mieć na uwadze, że ten podmiot realizuje nie tylko funkcję gospodarczą, ale także społeczną, ekologiczną i terytorialną.

THE LEGAL STATUS OF A FARMER AS AN ENTREPRENEUR (SELECTED ASPECTS)

S u m m a r y

The article is an attempt at defining the legal status of a farmer as an entrepreneur, presented on the background of developing legislation. Additionally, the author makes a tentative appraisal of legal provisions regulating this status and points at the main directions of the legislative changes.

The author discusses the notion of farmer in the legal sense, then presents the category of agricultural entrepreneur in the Italian law, and finally makes a review of relevant legislation with a special focus on the following three crucial documents: obligation code of 1934, business activity act of 1988, and the business activity law act of 1999.

The author concludes that it is legitimate to view a farmer as an entrepreneur in the light of the binding legislation. He considers it to be a drawback of the existing regulations that this conclusion must be arrived at indirectly due to the lack of a general regulation regarding the status of farmers. In order to strengthen the position of a farmer, the author deems it necessary to characterise a farmer clearly as an entrepreneur, introduce the category of an agricultural entrepreneur, and update the definition of agricultural activity.

³¹ Zob A. Lichorowicz, *ibidem*.